

۳۱۳۸۷

مرکز اطلاعات مدرک علمی ایران
تجربیت مدرک

۱۳۷۹ / ۱۲ / ۲۰

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده هنر

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد کارگردانی

نقش روایتگری در نمایش‌های ایرانی

پروژه عملی :

کارگردانی نمایش «پزشک پوشالی»

حمید کاکا سلطانی

استاد راهنما :

دکتر محمد رضا خاکی

استاد مشاور :

دکتر حبیب الله لزگی

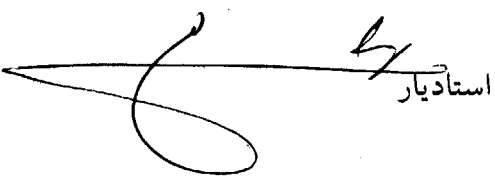
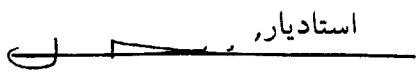
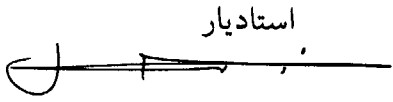
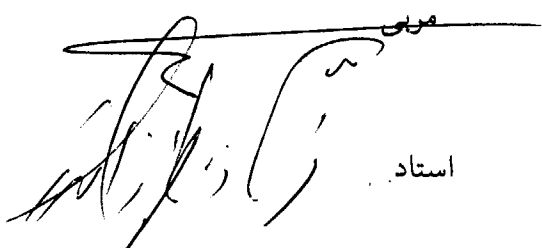
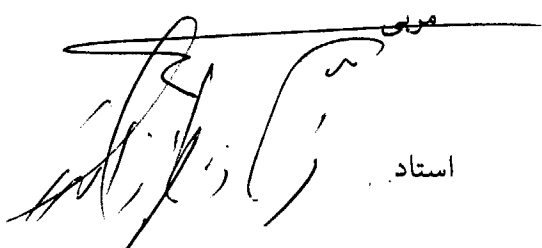
پائیز ۱۳۷۹

۸۹۳۹

۳۱۳۸۷

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه *خگزم* / آقای حمید کااسلطانی
تحت عنوان: نقش راویت در نمایشهای ایرانی و کارگردانی نمایش پزشک پوشالی
را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	دکتر محمدرضا خاکی	استادیار	
۲- استاد مشاور	دکتر سید حبیب ... لزگی	استادیار	
۳- نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر سید حبیب ... لزگی	استادیار	
۳- استاد ممتحن	فرهاد مهندس پور	مربی	
۴- استاد ممتحن	دکتر فرهاد ناظرزاده	استاد	

بسمه تعالی

آیین‌نامه چاپ پایان‌نامه (رساله)‌های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان‌نامه (رساله)‌های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش‌آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می‌شوند:

ماده ۱ در صورت اقدام به چاپ پایان‌نامه (رساله)ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲ در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان‌نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته کارگردانی است که در سال ۱۳۷۹ در دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب آقای دکتر محمدرضا خاکی مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر حبیب‌الله لژی و مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر — از آن دفاع شده است.»

ماده ۳ به منظور جبران بخشی از هزینه‌های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می‌تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴ در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ‌شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵ دانشجو تعهد و قبول می‌کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می‌تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می‌دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه‌شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ اینجانب حمید کاکاسلطانی دانشجوی رشته کارگردانی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می‌شوم.

نام و نام خانوادگی: حمید کاکاسلطانی

تاریخ و امضا:

۱۸/۹/۸۷

تقديم به همسر آزاده

و

پسر آرمان

تشکر و قدردانی

باسپاس از همه کسانی که در دوره تحصیلی دلسوزانه و با درایت راهبردهای نظری و عملی را فرا راه اینجانب گذاشتند، خصوصاً استادان ارجمندم آقایان: مهندس پور، دکتر لزگی، دکتر مختاباد، حیدری و...

استادان مقطع کاردانی و کارشناسی آقایان: بهرام بیضایی، ابراهیم مکی، دکتر ناظر زاده کرمانی، حمید سمندریان، رکن الدین خسروی، جمشید ملک پور، اکبر زنجانبور، دکتر صادقی، دکتر هوشنگ کاووسی، محمود دولت آبادی، جمال میر صادقی و خانم دکتر مزده و ...

و نیز دوستان گرانقدر و همکاران ارجمندی که دلسوزانه یاریم کردند، چون: حسن دولت آبادی، محمد حسین ناصر بخت، داوود فتحعلی بیگی، منصور خلج، امیر آتسانی، فرشید مصدق، سعید ذهنی، بابک والی و ... تشکر می کنم.

چکیده

در این رساله نقش روایت‌گری در نمایش‌های ایرانی اعم از نقالی، پرده خوانی، معرکه‌گیری، شاهنامه خوانی، تعزیه و تخت حوضی از جنبه‌های روایی مورد بررسی قرار گرفته است. مثلاً در نقل و نقالی ضمن دسته‌بندی انواع نقل به نقل‌های ملی و نقل‌های بومی به انواع دیگر از نقل‌های منظومه‌ای و روایتی و تلفیقی نیز اشاره شده است.

علاوه بر دسته‌بندی نقل‌ها، شکل اجرایی، نوع بازیگری و مضامین آنها، نحوه کاربرد روایت در آن مورد بررسی قرار گرفته است. هم‌چنین خنیا‌گری، قصه خوانی، آیین سخنوری و حمله خوانی بخش دیگری است که روایت و روایت‌گری در آن توضیح داده شده است.

تعریف روایت و کارکرد‌های آن به همراه نظریه‌های چندتن از اندیشمندان فصل دیگری از این رساله است.

پرده خوانی به عنوان نوعی از نقالی مذهبی که شمایل تکمیل‌کننده آن است دارای ویژگی‌هایی است که از نظر نوع بازیگری و ارتباط با مخاطب تکنیک‌های خاصی دارد که در یک بخش به همراه نقش روایتی آن مطرح شده است.

قهوه‌خانه به مثابه مکانی برای نقل و نقالی تأثیر مهمی در روایت‌گری داشته است که در این رساله به آن پرداخته شده است و تعزیه به عنوان یک شکل متکامل نمایشی در ایران دارای عناصری است که روایت مهم‌ترین عنصر آن را تشکیل می‌دهد. در یک فصل از رساله ضمن بیان ویژگی‌های اجرایی تعزیه نوع بازیگری و طراحی صحنه نقش روایت در چگونگی اجرا و شیوه روایت‌گری در آن توضیح داده شده است.

روایت در نمایش‌های شادی آور اعم از تخت حوضی و شبیه مضحک هم‌چنین خیمه شب بازی در شکل و محتوا از مباحث دیگر این رساله است.

علاوه بر موضوع‌های اشاره شده، نقش روایت در یک نمایش معاصر ایرانی با نام «غروب در دیاری غریب» اثر بهرام بیضایی با استناد بر متن نمایشی و ساختار متن پایان بخش این رساله می‌باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول : روایت چیست ؟
۴	۱-۱- تعریف روایت
۸	۱-۲- ویژگی‌های روایت
۹	۱-۳- کنش روایت‌گری
۱۱	۱-۴- انواع روایت
۲۱	۱-۵- تعرف روایت از دیدگاه اندیشمندان
۲۶	فصل دوم : نگاهی گذرا به تطور نمایش‌های ایرانی
۲۷	۲-۱- زمینه‌های پیدایش نمایش‌های ایرانی
۳۴	۲-۲- چند نمونه از شکل‌های نمایش در گذشته
۴۳	فصل سوم: قهوه‌خانه جایگاه روایت‌های ایرانی
۴۷	۳-۱- نقاشی قهوه‌خانه‌ای
۴۸	۳-۲- شاهنامه‌خوانی نوعی روایت
۶۷	۳-۳- نقالی نوعی از روایت
۷۸	۳-۴- انواع نقل در ایران
۸۴	۳-۵- بررسی نقل‌ها از نظر مضمون
۸۹	۳-۶- ویژگی‌های اجرایی نقل
۹۳	فصل چهارم : روایت در تقالی‌های مذهبی
۹۴	۴-۱- روضه خوانی نوعی از روایت
۹۵	۴-۲- فضایل خوانی و مناقب خوانی
۹۶	۴-۳- روایت در حمله خوانی
۹۸	۴-۴- پرده خوانی روایتی تصویری
۱۰۳	۴-۵- سخنوری و نقش روایت در آن
۱۰۷	فصل پنجم : انواع دیگر روایت‌های میدانی
۱۰۹	۵-۱- مداحان، غزلخوانان

صفحه	عنوان
۱۱۰	۵-۲- خواص گویان، بساط اندازان
۱۱۲	۵-۳- قصه گویان
۱۱۷	فصل ششم: تعزیه نمایش روایی با ساختار دراماتیک
۱۱۸	۶-۱- ریشه داستانی نمایش تعزیه
۱۲۱	۶-۲- مفهوم و شکل روایی تعزیه
۱۳۲	فصل هفتم: خیمه شب بازی روایتی عروسکی
۱۳۹	فصل هشتم: روایت در نمایش‌های شادی آور ایرانی
۱۴۰	۸-۱- روایت در نمایش تخت حوضی
۱۴۴	۸-۲- روایت در شبیه مضحک
۱۴۸	فصل نهم: بررسی نقش روایت در نمایش "غروب در دیاری غریب" اثر "بهرام بیضایی"
۱۵۷	فصل دهم: نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۶۱	فصل یازدهم: گزارش مصور پایان نامه عملی: کارگردانی نمایشنامه پزشکی پوشالی نوشته "چارلز دیزنزو"
۱۶۵	منابع و مآخذ
۱۶۷	چکیده انگلیسی

مقدمه

در بررسی تاریخ نمایش ایران همواره این پرسش مطرح می‌شود که چرا به رغم وجود پیشینه دیرپای جنبه‌های نمایشی در ایران، تئاتر امروز ما به یک ساختار دراماتیک مدون نرسیده است؟

چرا تئاتر ما فاقد هویت مستقلی است که بتوان به آن عنوان "تئاتر ایران" داد؟ وجود قابلیت‌های برجسته و قابل تعمق نمایشی در فرهنگ ایران بر کسی پوشیده نیست و اعتراف بسیاری از صاحب‌نظران جهانی دلیل بر این ادعاست. اگر چه چنین بحث‌هایی سالهاست که در سمینارهای کوچک و بزرگ؛ مؤسسات آموزشی و دانشگاهی مطرح می‌شود، اما متأسفانه راهکارهای علمی و عملی مشخصی برای آن ارائه نشده است. علت این سردرگمی‌ها را می‌توان از یک طرف در بی‌ثباتی سیاسی، اجتماعی و اداری و از طرف دیگر غیر مدون بودن اصول و قواعد نمایشی دانست؛ که خود علل و عوامل متعددی را در بر دارد و در این مقوله نمی‌گنجد. اما به نظر می‌رسد که جای یک مرکز تحقیقی مشخص در این زمینه خالی است، چرا که این مرکز می‌تواند با فعالیت‌های مستمر، دقیق و علمی با نظارت صاحب‌نظران جایگاه تئاتر ایران را مشخص نماید.

... و اما انتخاب موضوعی با نام "نقش روایت در نمایش‌های ایرانی" بنا بر ضرورت شناخت بیشتر از امکانات و توانمندی‌های نمایش ایرانی بوده است.

البته تردیدی نیست که به دلیل گستردگی موضوع و تنوع نمایش‌های ایرانی این رساله هرگز نمی‌تواند پاسخگوی پرسش‌های بی‌شمار در این زمینه باشد، اما در حد بضاعت کوشیده است چگونه نقش روایت را در انواع نمایش‌های ایرانی مورد توجه و بررسی قرار دهد و قابلیت‌های موجود در آنها را از منظر روایت، شناسایی کند.

در این رساله ضمن تعریف روایت و انواع آن، دیدگاه چهار نفر از اندیشمندان معاصر بررسی شده است و ضمن اشاره ای گذرا به تطور نمایش‌های ایرانی نمونه‌هایی از شکل‌های نمایشی با کلام و بی کلام به عنوان نوعی از روایت توضیح داده شده است.

قهوه خانه به عنوان اولین جایگاه روایت در ایران و شاهنامه خوانی ، نقالی ، نقاشی ، قهوه خانه ای ، معرکه گیری ، پرده خوانی ، حمله خوانی ، سخنوری خیمه شب بازی ، تخت حوضی و تعزیه به شکلی خاص از روایت بهره مند شده اند. کسفسست این بکارگیری در محتوا و اجرا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در انتها نیز برای درک نحوه استفاده از روایت یک نمایش نامه مدرن ایرانی ، غروب در دیاری غریب اثر بهرام بیضایی مورد ارزیابی قرار گرفته است .

به فرجام رسیدن این رساله را مرهون رهنمودهای دلسوزانه استاد ارجمند جناب آقای دکتر محمدرضا خاکی می دانم.

فصل اول: روایت چیست ؟

۱-۱- تعریف روایت

روایت چیست چرا تا بدین اندازه مورد توجه است و سطوح گوناگون بیان در آثار هنری و ادبی را در بر می‌گیرد؟

"ریشه" واژه "Narration" به "Narrara" در لاتین و "Gnarus" یونانی می‌رسد "Canarus" به معنای دانش و شناخت است که خود، ریشه در زبان هند و اروپایی Gna دارد.

(Gnos یونانی مشتق دیگر آن است) واژه کهن و فراموش شده انگلیسی Geenawwan نیز ریشه در Gna این واژه هند و اروپایی دارد. به این اعتبار "روایت" به معنای یافتن دانش است. ارسطو نیز در نظریه ادبی داستان استوار بر تقلید را "تحقق دانش" می‌خواند^۱ و روایت به کمک طرح و طراحی داستان (Emplotment) و رویارویی با مقاومت زمان معنای جدید و تازه‌ای را به وجود می‌آورد. ساختمان روایی نمایش‌نامه، قصه یا رمان، از قدیم طرح نامیده می‌شده است و این اصطلاح همچنان کاربرد دارد.

آن چه که در طرح ریزی روایت مورد توجه قرار می‌گیرد رویداد "accident" است که آن را می‌توان جزء تفکیک ناپذیر هر متن روایتی دانست. بدین ترتیب می‌توان گفت که روایت مجموعه‌ای از رویدادهاست که در یک رشته به نظم کشیده می‌شوند و

۱- بابک احمدی، ساختار و تولید متن، ج: اول، تهران، انتشارات مرکز، ۱۳۷۱، ص: ۱۷۶

عمل روایت ، برای این که اصلاً هستی بیابد شروع به غیر واقعی سازی آنها می کند و همچنین رویدادها رابطه لازم را برای "راوی" فراهم می کنند؛ زیرا او تنها تا زمانی که راوی است این رویدادها را روایت می کند.

نکته مهم ، آغاز و پایان یک روایت است. روایت از جایی شروع و به جایی ختم می شود و شاید نکته اصلی جذابیت روایت نیز در همین مسأله باشد. چراکه مجموعه ای نظام یافته از اشارات مشخص از این طریق به مخاطب ارائه می شود تا از این رهگذر، معنا و تأویل های ویژه خود را به انجام رساند.

برای بشر هیچ چیز طبیعی تر از قصه گویی نیست. هیچ فرهنگ انسانی را هر چند بدوی نمی توان یافت که از داستان های خاص خود ، اسطوره های درباب منشأ جهان، افسانه های درباب قوم و تبار و یا قهرمانان قومی برخوردار نباشد. زبان شناسان توانایی "روایت کردن" را همچون معنایی برای توانایی "زبان پیشرفته" بکار می برند. ما از همان کودکی داستان می شنویم و یاد می گیریم که آنها را برای دیگران بازگو کنیم. حتی شوخی ها و لطیفه های را روزانه بیان می کنیم که از جمله شکل های روایی هستند.

"ارسطو" طرح را مهم ترین وجه اثر روایی نام برده است. وجوه دیگر اثر روایی "شخصیت"، "مکان"، "کلام" و ... است، که دارای اهمیت می باشند.

"روایت" شکلی است که تقریباً همیشه در میان اساطیر، افسانه ها و قصه های هر فرهنگ حضور دارد و قصد و هدفش تبیین سر منشأ نوع بشر است و این که بشر از کجا آمده است.

شخصیت های مهم عبارتند از :

۱- شخصیت اول